

Thúkýdidés mezi fakty a pravdou

■ PAVEL NÝVLT (Praha)

Každý zájemce o antické dějiny si musí položit otázku, do jaké míry jsou historiografické prameny fakticky spolehlivé. Každý historik manévruje mezi sdělováním prostých pravdivých faktů a snahou dát jim smysl, tedy interpretovat je a poukázat jejich prostřednictvím na nějakou pravdu. Hodnocení Thúkýdidovy pozice se za poslední století radikálně proměnilo. Aby se čtenář v této problematice zorientoval, je třeba podat stručný přehled nejdůležitějších tendencí v přístupu k Thúkýdidovu dílu, a tak může tento text posloužit i jako pomůcka odkazující případné zájemce o Thúkýdida na významnější práce v této oblasti. Po přehledu dosavadního výzkumu článek na několika příkladech ukáže rafinovanost Thúkýdidovy techniky, která se rozhodně nemezuje na prosté zaznamenávání faktů, a pokusí se naznačit, jaké překážky stojí mezi historikem a prostým záznamem událostí.

Různá čtení Thúkýdidova díla

Pozitivismem ovlivnění badatelé 19. století se usilovně snažili o přesný záznam faktů a tato tendence přetrvala až do první poloviny 20. století. Tehdejší badatelé vnímali Thúkýdida jako svého předchůdce a věřili, že Thúkýdidovi šlo o totéž co jim: o vědecky přesný záznam jednotlivých dat, jehož spolehlivost je srovnatelná s přesností informací získávaných v přírodních vědách pomocí přístrojového vybavení a který je osvobozen ode vši subjektivity.¹ Pozitivistické adoraci přírodních věd odpovídala i Thúkýdidova snaha objevit neměnné zákonitosti lidského konání a imanentní kauzalitu osvobozenou od vlivu nadpřirozených sil.² Také fakt, že Thúkýdidés explicitně

¹ Např. ABBOTT 1925, s. 163-164 nebo DOBIAŠ 1948, s. 104. Tuto tendenci podrobně shrnuje PIRES (2006, s. 811-828). Přehnané zaujetí detaily a metodikou přírodních věd pozitivismu vytýká např. COLLINGWOOD (1946, s. 126-132).

² Ještě ERBSE (1968, s. 607 a 618) musel (v článku původně otištěném r. 1961) výslovně upozorňovat na to, že zaměření na obecné zákonitosti sice je vědecké, ale lze ho jen těžko spojit s přesným záznamem detailů. COLLINGWOOD (1946, s. 29-30)

nepopisoval kulturu své doby, byl v souladu s pozitivistickým opomíjením dějin myšlení.³ Soudobé filologické bádání věnovalo pozornost především otázce průběhu kompozice Thúkýdidova díla (tzv. *thukydideische Frage*), a tedy jeho myšlenkovému vývoji; badatelé se spíše snažili zjistit, *kdy* Thúkýdidés příslušnou pasáž napsal, než *proč* tak učinil. Podrobné zkoumání této otázky vedlo k mnohem detailnějšímu poznání Thúkýdidova textu, než jakého bylo dosaženo kdy dříve, ale nikdy nebyla dána odpověď, která by získala všeobecný souhlas.⁴ I proto se dnes badatelé spíše kloní ke čtení Thúkýdidova díla jako celku, aniž by se v něm snažili zjistit různé kompoziční vrstvy.⁵

V průběhu 20. století nabralo zkoumání Thúkýdidova díla nový směr. Zhruba od 40. let 20. století se zaměřilo na otázky Thúkýdidova úsudku a jeho přístupu k jemu dostupnému materiálu: jaké stránky reality potlačoval, aby dodal svému dílu přesvědčivost, věcnost a obecnost? Pozitivisté, přesvědčení o Thúkýdidově naprosté objektivitě, tyto otázky nepovažovali za důležité.⁶ Začátkem 20. století se ale badatelé začali ptát, zda Thúkýdidés nepsal spíše tragédii než dějiny⁷ a zda vůbec znal kauzalitu v dnešním slova smyslu.⁸ Kolem poloviny století pak bylo zjištěno, jak Thúkýdidés dosahuje jednoty a přesvědčivosti svého díla pomocí slovních i skladebních shod, kte-

dokonce Thúkýdida právě kvůli snaze objevovat obecné zákonitosti obvinil, že nebyl historikem, za což Collingwooda zkritizoval GOMME (1954, s. 138).

³ K Thúkýdidovi srv. např. J. H. FINLEY 1940, s. 317-321, nebo STRASBURGER 1982, s. 778-782, k pozitivismu COLLINGWOOD 1946, s. 132 a 143-144.

⁴ Shrnutí analytického bádání podává FRITZ 1967a, s. 565-575 a 1967b, s. 258-261, pozn. 115-126. Pro moderně opatrná pojednání otázky vzniku Thúkýdidova díla srv. DOVER 1973, s. 14-20, či HORNBLOWER 1987, s. 136-154.

⁵ Pro unitářskou kritiku analytického přístupu srv. již MEYER 1899, s. 269-436, a dále např. ROMILLY 1947, s. 9-13; J. H. FINLEY 1967, *passim*; HUNTER 1973, s. 3-7; STAHL 2003, s. 18-20.

⁶ Srv. např. COCHRANE 1929, s. 165: „Ať už byly autorovy náboženské a filosofické principy jakékoli, jsou zcela bezvýznamné, pokud je nechává stranou.“ Srv. k tomu poznámky CONNORA 1977, s. 297-298.

⁷ CORNFORD 1907, *passim*, zvl. s. 188-243.

⁸ CORNFORD 1907, s. 57-59, rozpracované na s. 228-243 a 248-249. Srv. kritiku ABBOTTA (1925, s. 58-59). Větší sympatie k této tezi projevil M. I. FINLEY (1975, s. 67). Podrobné zkoumání této problematiky se místo na Thúkýdidovo pojetí kauzality soustředilo na slavnou větu o příčinách války (THUC. I 23,5-6) a možné ovlivnění Thúkýdida hippokratiky, srv. např. FRITZ 1967a, s. 623-629 (srv. i odkazy na starší literaturu: FRITZ 1967b, s. 284, pozn. 8); STE. CROIX 1972, s. 52-58; HCT V 415-423; HORNBLOWER 1991, s. 64-66.

ré lze najít jak mezi jednotlivými epizodami, tak uvnitř jednotlivých epizod mezi nastíněnými plány, obavami či předpoklady a jejich následnými realizacemi.⁹ Například první námořní bitva celé války se odehrává přesně podle očekávání athénskeho velitele Formióna (THUC. II 84,1-4).¹⁰ Začal se též vést dodnes neukončený spor o míru Thúkýdídova optimismu: věřil v pokrok a sílu inteligence,¹¹ nebo byla pro Thúkýdída základní lidskou charakteristikou nezládnutelná iracionalita a nedostatečná schopnost předvídat budoucí vývoj?¹² V 70. letech některé dřívější kritiky Thúkýdídovy spolehlivosti¹³ završil názor, že Thúkýdídés dovozoval motivy svých postav zpětně podle jejich činů, a Thúkýdídés byl kvůli propracovanosti a vsudypřítomnosti své metody dokonce označen za „nejméně objektivního historika“.¹⁴ Nejvýznamnější monografie 80. let analyzovala Thúkýdídovu spolehlivost spíše jako autorský postoj než jako kvalitu vyplývající z Thúkýdídova přístupu k získávání a zaznamenávání faktů. K Thúkýdídovu dílu přistupovala spíše jako k literárnímu textu než jako k zásobárně historických dat.¹⁵ Kromě snahy odhalit subjektivní rysy Thúkýdídovy povahy je pro 20. století významná také snaha o přesné zmapování jeho pojmového aparátu.¹⁶

⁹ ROMILLY 1956, s. 69 a *passim*.

¹⁰ Těto bitvě se podrobněji věnovaly ROMILLY (1956, s. 125-128) a HUNTER (1973, s. 43-45). Srv. časté použití obrátů ὅπερ (καί) ἐγένετο (např. THUC. I 50,5 a VIII 39,3), καὶ ἐγένετο οὕτως (THUC. V 45,3) nebo ὅπερ (καί) ἦν (THUC. VII 56,2; VIII 48,4).

¹¹ ROMILLY 1956, s. 174-179; sama však upozorňuje, že inteligence pro Thúkýdída není všemocná: ROMILLY 1956, s. 302-303 či 2005, s. 55-88 a 202-210. Její optimistické čtení Thúkýdída s drobnými výhradami sdílí FRITZ (1967b, s. 247-250).

¹² Srv. STAHL 2003, s. 60, 96-99, 119-123 a *passim*, a CONNOR 1984, s. 242-250. Tito badatelé vycházejí z početných pasáží, v nichž plány postav selžou kvůli nepředvídatelné události (παράλογον; srov. např. II 91,4 nebo III 16,2), a z Diodotovy řeči (III 45).

¹³ Např. LANG 1968.

¹⁴ HUNTER 1973, *passim*, cit. s. 184. HUNTER vůbec nebere v potaz, že se Thúkýdídés mohl dotazovat očitých svědků událostí, což o sobě sám tvrdí v I,22,2-3. Pro vyváženější hodnocení Thúkýdídovy metody psychologického vhledu do jednajících osob srv. např. HORNBLOWER 1987, s. 78-79; PELLING 2000, s. 77-81; ROMILLY 2005, s. 37-39. Pro kritiku badatelů obviňujících Thúkýdída ze svévolných manipulací s fakty srv. např. RHODES 1994, s. 164-166, nebo MEISTER 1997, s. 249-252.

¹⁵ Srv. CONNOR 1984, s. 16-18 a *passim*. Svě předchůdce v tomto přístupu jmenuje CONNOR 1977, 289-290.

¹⁶ Srov. zvl. PARRY 1981, posmrtné vydání disertační práce obhájené roku 1957, a EDMUNDS 1975. *In nuce* je tento přístup přítomen ve studii J. H. Finleyho o Thúký-

Souhrnně řečeno, Thúkýdidés-nezaujatý zaznamenávač faktů byl v (post-)moderním¹⁷ pojetí nahrazen Thúkýdidem-stoupencem tradičních morálních zásad,¹⁸ schopným ironie i hluboké empatie, jasně vidícím brutalitu a tragičnost války (srv. I 23,1: παθήματα)¹⁹ a neblahé změny, které vnáší do lidského myšlení (srv. III 82,2: βίαιος διδάσκαλος).

Nelze pochybovat, že jak pozitivistický, tak postmoderní přístup jsou založeny na pečlivém čtení a důkladné znalosti textu. Rozdíl spočívá v přístupu badatelů, jak bychom rádi ukázali na příkladu hodnocení autorových zásahů do textu. Rádi bychom se zaměřili na Thúkýdidovo nárokování přesnosti jeho díla, na techniky, jimiž posiluje svou autoritu vůči čtenáři, a na jeho hledání pravdy jdoucí nad rámec prostého záznamu faktů.

Thúkýdidés o přesnosti svého díla

Thúkýdidés své dílo sebevědomě prohlašuje za sepsání války, nikoli spis o válce: jeho dílo je ξυγγραφή τοῦ πολέμου, nikoli ξυγγραφή περι τοῦ πολέμου (THUC. I 1,1).²⁰ Toto tvrzení by šlo převést do moderní terminologie i tak, že své dílo prohlašuje za *přesný ekvivalent reality* či dokonce *samotnou realitu*, ne jen za její záznam;²¹ k témuž závěru vede jeho užívání různých forem obratu τῷ πολέμῳ τῷδε²² a ztotožňování svého díla s αὐτὰ τὰ ἔργα (THUC. I 21,2).²³ To sice dokonale odpovídá pozitivistickému ideá-

didové konceptu παράλογον: J. H. FINLEY 1967, s. 140-149 (v rámci studie původně vydané r. 1940) či u MŮRIHO 1968 (studie publikovaná původně r. 1947).

¹⁷ Dnes dosti populární pojem „postmoderní Thúkýdidés“ zavedl CONNOR (1977).

¹⁸ K Thúkýdidově souhlasu s tradičními morálními hodnotami srv. např. HORN-BLOWER 1987, s. 189-190; PRICE 2001, s. 210-217 a *passim*.

¹⁹ Srv. již GOMME 1954, s. 151; Thúkýdidův důraz na lidské utrpení akcentují zvláště LATEINER 1977; PARRY 1989, s. 286-289; CONNOR 1984, s. 246-250; WOODMAN 1988, s. 29-32.

²⁰ Valence ξυγγράφω umožňuje obě možnosti, srv. BAKKER 2006, s. 109-113.

²¹ Srv. k tomu LORAUX 1986, zejm. s. 144-145, 149 a 158-159. BAKKER (2006) proti ní polemizuje s tím, že Thúkýdidovi šlo spíše o to, aby jeho dílo završil čtenář tím, že se z něj poučí. Není jasné, proč by se tyto cíle měly vylučovat.

²² Např. THUC. II 70,4; III 25,2; IV 51,1; VI 7,4; VIII 60,3. Srv. BAKKER 2006, s. 113-114. Slovo πόλεμος by tu však mohlo být i titulem díla, srv. [HIPPO.] *Acut.* 1,1 (οἱ ξυγγράψαντες τὰς Κνιδίας καλεομένης γνώμας) a k tomu LANGHOLF 1990, s. 13, pozn. 9, a s. 16, pozn. 14 (s odkazy na další literaturu).

²³ Srv. např. LORAUX 1986, s. 149-150; její interpretace ztotožňující realitu s ἔργα ale může být zjednodušující: STRASBURGER (1982, s. 779-780 nebo 976-979) poznamenává, že se Thúkýdidés soustředil na činy (ἔργα, πράξεις) na úkor dlouhodobých stavů.

lu objektivního záznamu faktů, i bez znalosti moderních teorií vnímání a komunikace je však jasné, že tento Thúkýdidův nárok je nemožný,²⁴ a konečniců je implicitně vyvracen i autorskými komentáři nebo kontrafaktuálními spekulacemi (jakkoli řídkými) v průběhu *Dějiny*.²⁵ Ostatně i většina badatelů pozitivistického ražení byla ochotna Thúkýdidovi přiznat i motivy neslučitelné se snahou přesně zaznamenat fakta, například antipatii ke Kleónovi či obdiv k Perikleovi.²⁶

Jak Thúkýdidés vzbuzuje u čtenářů důvěru ve svou přesnost

Modernější bádání se soustředilo spíše na početné prostředky, jimiž Thúkýdidés posiluje svou důvěryhodnost. Především zdůrazňuje přesnost své metody (THUC. I 22). Jeho sebevědomém ztotožňování jeho díla s realitou jsme právě zmínili.²⁷ Jeho preciznost projevená v omluvě, že přesný záznam řečí nebyl možný, jeho současníky téměř jistě překvapila (uvažovat o doslovném zapsání mluveného slova napadlo před Thúkýdidem sotva koho) a dále posílila jejich důvěru v jeho schopnost přesně zaznamenat události.²⁸

Aureolu objektivitivy Thúkýdidovi dodává i jeho snaha co nejméně projevovat svůj autorský subjekt, nechávat události, aby mluvily samy za sebe, a přitom je prezentovat tak, aby působily na čtenáře podobně jako na současníky. Připlutí athénských posil ke Korkýře záhy po bitvě mezi Korkýřany a Korinťany je pro nás stejným překvapením jako pro bojující strany (THUC. I 50,5). Brásidovo tažení do severního Řecka a athénské operace v Boiótii roku 424 př. n. l. (THUC. IV 66-109) jsou popsány z hlediska Athéňanů, přičemž Thúkýdidés zároveň ukazuje, jak fatálně Athéňané Brásidu podcenili, aniž by to musel říci explicitně.²⁹ Přesvědčivost Thúkýdidovu podání dodává i jednota předpovědí, plánů či obav a následných událostí, o které již byla zmínka.³⁰

²⁴ Za všechny srv. WHITE 2010, s. 142, 153-168 a *passim*.

²⁵ Např. THUC. II 65,12-13 nebo IV 106,4. K Thúkýdidovým kontrafaktuálním spekulacím („co by, kdyby“) srv. např. HUNT 2006, s. 396-400, k jeho autorským zásahům do textu obecně srv. např. GRIBBLE 1998 či ROOD 2006.

²⁶ Srv. např. ABBOTT 1925, s. 93-108 (srv. však i s. 138) či DOBIAŠ 1948, s. 119-120.

²⁷ Pro Thúkýdidovu sebedůvěru co do odhalení skutečnosti srv. HORNBLLOWER 1987, s. 155-156, nebo RHODES 1994, s. 162-163.

²⁸ THUC. I 22,1. Srv. WOODMAN 1988, s. 11-15, RHODES 1994, s. 164, a PELLING 2000, s. 118.

²⁹ Srv. GOMME 1954, s. 134-137.

³⁰ Srv. výše str. 6-7 s pozn. 10.

Respekt k Thúkýdidovým znalostem také vzbuzuje velký počet detailů, které uvádí, například o odlehlých oblastech severozápadního Řecka (THUC. II 80,5-6) či Thrákie (zvláště THUC. II 96,3-4).³¹

Pokud se občas distancuje od svého textu, např. použitím λέγεται (THUC. II 20,1 nebo VIII 87,2), posiluje tak ve čtenáři důvěru v autorovu spolehlivost v ostatních částech díla.³² Podobný význam by mohla mít ojedinělá příznání omezení vlastního poznání, například v otázce parodování mystérií (THUC. VI 60,2) či průběhu noční bitvy u Syrákús (Thuc. VII 44,1).

Již jsme uvedli, že historik nezaznamenává samotná fakta, ale jejich interpretaci. Zjednodušeně řečeno, musí si vybrat, co, jak a na jakém místě svého díla uvede. První otázka vede k procesu selekce, který literární tvorbě předchází; druhé dvě míří k problematice literárního zpracování historiografického díla. K jakým důsledkům vedla Thúkýdidova selektivita?

Thúkýdidova selektivita

Problém selekce spočívá v tom, že i tvrzení sama o sobě nevyvratitelná mohou vést ke sporným závěrům, protože jsou příliš zjednodušující. U Thúkýdida jsme více zvyklí na jinou formu selekce, v jejímž důsledku jsou události se zcela srovnatelným průběhem, např. námořní cesty, popsány s velmi rozdílnou mírou podrobnosti. Například cesty Gylippa a Démosthena na Sicílii jsou popsány velmi pečlivě (THUC. VI 104, VII 1-3 a VII 20, 26, 31-33 a 42), zato dřívější athénské expedice tamtéž by bylo vyhrazeno několik slov, kdyby neměla nic společného s pylskou operací (THUC. IV 2,2-3,3) a korkýrskou občanskou válkou (THUC. IV 46,1-48,5; samotnou první cestu athénských vojáků na Sicílii tak popisuje jen THUC. IV 48,6). Thúkýdidovo dílo je také plné vlastních jmen osob zmíněných pouze jednou, a některá vybízejí k otázce, zda Thúkýdidés nebyl obzvláště ochoten uvádět jména, která měla ironický potenciál,³³ na úkor jmen zhruba stejně významných aktérů. Dobyťí Mélu (THUC. V 84,1-116,4) se dostává zcela jiné pozornosti než do-

³¹ Srv. J. H. FINLEY 1942, s. 105-107, či HORNBLLOWER 1987, s. 199-201.

³² Srv. WESTLAKE 1977 nebo ROOD 2006, s. 244-247.

³³ Příkladem by mohlo být jméno platajského vyjednavče Lakóna, syna Aei-mnéstova (THUC. III 52,5), který se neúspěšně snaží přimět Lakedaimoňany ke zmírnění trestu pro své spoluobčany mimo jiné připomínkou minulých zásluh své obce. HORNBLLOWER (1987, s. 93) je v tomto ohledu skeptický, srv. však např. CONNOR 1984, s. 97, pozn. 42.

bytí Skiióné (THUC. IV 129,2-133,4), bytí byly obě události typově stejné a pro vývoj války zhruba stejně málo významné.³⁴ Jinou možností je důkladné popsaní jednoho příkladu místo opakování obdobných informací při každém výskytu obdobného jevu (tzv. iterativní prezentace). Tuto techniku Thúkýdídés explicitně používá např. při popisu athénské útoky na Megaridu (THUC. II 31,3 nebo IV 66,1).³⁵

Tyto selektivní postupy mají samozřejmě zásadní vliv na naše vědomosti o dané události. Uvést úplný kontext historické události je pochopitelně nemožné.³⁶ V důsledku Thúkýdídova výlučného soustředění na válku nevíme, jak často se během peloponnéské války někdo opil,³⁷ bytí i tato informace by mohla být pro leckterého dnešního historika zajímavá. Jiné Thúkýdídovy selekce jsou však kontroverznější. I pokud necháme stranou otázku existence Kalliova míru³⁸ či praktického dopadu Thúdippova zvýšení tributu roku 425 př. n. l. (IG I³ 71),³⁹ moderní badatelé postrádají informace o vnitropolitickém boji předcházejícím Hyperbolův ostrakismus⁴⁰ či informace o významu delfské věštiný během války.⁴¹ Bylo by však bláhové očekávat, že Thúkýdídés uvede vše, co budou badatelé za 2500 let pokládat za zajímavé a důležité. Jisté znalosti u svých čtenářů předpokládal⁴² a mnoho faktů považoval za méně významné než dnešní historikové, např. roli jednotlivců v kontrastu

³⁴ Srv. STRASBURGER 1982, s. 991-994, či CONNOR 1984, s. 147-151. Důvody pro preferenci Mélu přehledně shrnuje HORNBLLOWER 2008, s. 225.

³⁵ Srv. zvláště HORNBLLOWER 1994b, s. 145-146.

³⁶ Za všechny srv. COLLINGWOOD 1946, s. 298-299.

³⁷ STRASBURGER 1982, s. 788, a HORNBLLOWER 1987, s. 42, tvrdí, že soudě podle Thúkýdída se během celé války nikdo neopil. HORNBLLOWER (1992, s. 172, pozn. 10) se opravuje odkazem na THUC. VII 73,2 (πρὸς πῶσιν τετράφθαι τοὺς πολλοὺς ἐν τῇ ἐορτῇ) jako na jediný odkaz tohoto druhu v Thúkýdídovi, ale srov. i THUC. VI 28,1 (περικλοπαί τινας πρότερον ὑπὸ νεωτέρων μετὰ παιδιᾶς καὶ οἴνου γεγενημέναι).

³⁸ Srv. MEISTER 1997, s. 153-164 s odkazy na další literaturu.

³⁹ Srv. např. HCT III, s. 500-504, HORNBLLOWER 1996, s. 7 a 94-96.

⁴⁰ Thúkýdídés se o tomto relativně významném politikovi zmiňuje jen jednou a s očividnou nechtí (THUC. VIII 73,3). Srv. např. HCT V, s. 259-263, nebo PELLING 2000, s. 51 a s. 261, pozn. 16, s odkazy na další literaturu. HORNBLLOWER (1987, s. 159) vysvětluje opomenutí Hyperbola metodou iterativní prezentace.

⁴¹ Srv. např. HORNBLLOWER 1992 či CRANE 1996, s. 163-208.

⁴² Srv. např. RHODES 2008.

s občanskými celky.⁴³ Také přikládal malý význam roli žen a soukromí politiků (s výjimkou Alkibiada),⁴⁴ jejíž zdůrazňování vedlo jiné autory třeba k přesvědčení o úzkém vztahu Perikleova soukromého života k vypuknutí války (ARISTOPH. *Acharn.* 523-534; PLUT. *Per.* 31-32; D. S. XII 38,2-4). Zdá se, že Thúkýdídés tuto interpretaci považoval přímo za škodlivou pro správné pochopení války, a tak se rozhodl, že před ní musí své čtenáře ochránit tím, že se o ní vůbec nezmíní, místo aby s ní polemizoval.⁴⁵

Podle jakého klíče Thúkýdídés určoval, které události zaznamená, nám nikdy nebude zcela jasné. Přesvědčivě působí upozornění, že pro Thúkýdídovu volbu války jako *ἔργον par excellence* měly velký význam mýty a epika,⁴⁶ je tu však třeba poznamenat, že heroismus je u Thúkýdída zdůrazňován pramálo.⁴⁷ Zda se soustředil především na momenty přinášející největší utrpení⁴⁸ nebo na situace dávající nejodlišnější možnosti budoucího vývoje,⁴⁹ zůstane sporné.

Konečně je nutno zdůraznit, že někdy byl Thúkýdídés k selekci donucen. Jeho možnosti dobrat se skutečného průběhu událostí byly z větší části omezeny na autopsii či konzultace s očitými svědky a získat tímto postupem realistický popis bitvy je stěžejí možné.⁵⁰ V případech, kdy můžeme ověřit přesnost Thúkýdídovy citace nápisu či literárního textu, je jeho preciznost vysoká, ale ne dokonalá.⁵¹ Totéž lze říci o jeho udávání vzdáleností, počtů

⁴³ K Thúkýdídově pojetí vztahu jednotlivce a obce srv. např. EDMUNDS 1975, s. 85-86; STRASBURGER 1982, s. 784-785; CONNOR 1984, s. 36-47 a *passim*; GRIBBLE 2006, s. 441-447.

⁴⁴ K Thúkýdídově minimalizování role žen a rodinného života srv. např. ABBOTT 1925, s. 90-92; STRASBURGER 1982, s. 786-787; CRANE 1996, s. 75-92.

⁴⁵ Zásada „zamlčení je znakem pohrdání“ se často aplikuje na jednotlivce (srv. výše pozn. 40), ale jistě je použitelná i v tomto případě.

⁴⁶ Srv. např. STRASBURGER 1982, s. 972-973 a 981-983.

⁴⁷ Srv. např. STRASBURGER 1982, s. 790-792 nebo PRICE 2001, s. 210.

⁴⁸ Srv. výše pozn. 19.

⁴⁹ Srv. STE. CROIX 1972, s. 297, STAHL 2003, zvl. s. 189-218.

⁵⁰ Thúkýdídés tyto obtíže sám zdůrazňuje (THUC. I 22,3: ἐπιπόνως δὲ ἠὺρίσκετο). Problémy spojené s jeho postupem zdůrazňuje zejména WOODMAN (1988, s. 15-23), který odkazuje i na moderní psychologickou literaturu.

⁵¹ K jeho citování homérského hymnu na Apollóna (THUC. III 104,5) srv. např. HORNBLOWER 1991, s. 530, k citování IG I³ 83 (THUC. V 47) srv. např. HCT IV, s. 54-55, a HORNBLOWER 2008, s. 109-112. K jeho citacím obecně srv. HORNBLOWER 1987, s. 86-91, či RHODES 1994, s. 163.

bojovníků nebo času, které zřídka umožňuje přesnější datování než do léta či zimy příslušného roku.⁵² Například jím udaný počet spartských vojáků v bitvě u Mantineie (THUC. V 68,2-3) je nejspíše nutno zdvojnásobit.⁵³ Je také nutno přiznat, že řídké případy, kdy disponujeme paralelními, na Thúkýdidovi nezávislými prameny, většinou vedou spíše ke zpochybnění než potvrzení Thúkýdidova podání.⁵⁴ Zřejmě tak zůstane nejisté, kolik členů měla komise zvolená roku 411 př. n. l. pro sepsání zákonů.⁵⁵ Thúkýdidés mohl být jen tak spolehlivý, jak mu jeho dobové možnosti dovolovaly.

Thúkýdidova literární prezentace

Otázky autorova zpracování jeho díla coby literárního artefaktu (známý rozdíl fabule × syžet neboli příběh × diskurz) nás stavějí před podobné, jen pro historii méně výrazné problémy co do vztahu reality a textu. Pokud Thúkýdidés zmíní jistou událost mimo chronologické pořadí nebo do svého popisu promítne nadměrnou subjektivitu, ovlivňuje tak čtenářovu reakci, ale čtenář si to může uvědomit a svou konstrukci minulosti tomu (s větší či spíše menší mírou přesnosti) přizpůsobit.⁵⁶ Právě to je cílem historické metody. Thúkýdidés nám občas dodává dost informací na to, abychom mohli jeho interpretaci událostí odmítnout. Například KAGAN (1987, s. 63-68) tvrdě kritizuje Frýnichovu radu vyhnout se námořní bitvě s Lakedaimoňany u Miletu (THUC. VIII 27,2-3), přestože ji Thúkýdidés výslovně schvaluje (THUC. VIII 27,5). Kritiku americkému badateli umožnil rozbor taktické situace, opírající se jedině o podrobná data Thúkýdidova podání. Jiným příkladem je tvrzení, že situace, do níž je zasazen mélský dialog, by lépe odpovídala roku 426 př. n. l. než 416 př. n. l., do něžž jej Thúkýdidés umístil.⁵⁷ Přesvědčivost takových moderních konstrukcí však bývá dosti sporná; je třeba poznamenat, že „mnoho událostí se neodehraje v době, do níž se nejlépe hodí.“⁵⁸ Nelze

⁵² K Thúkýdidovým numerickým nepřesnostem srv. HORNBLLOWER 1994a, s. 25-29.

⁵³ Srv. HCT III, s. 110-115, nebo HORNBLLOWER 2008, s. 180-182.

⁵⁴ Srv. DOVER 1973, s. 4, a WOODMAN 1988, s. 17.

⁵⁵ THUC. VIII 67,1 tvrdí, že jich bylo deset, ale [ARIST.] *Ath.* 29,1-2 udává třicet, přičemž se zřejmě opírá o staršího autora athénské kroniky Androtióna, FGrH 324F43.

⁵⁶ Např. rozhodnutí Athéňanů vyslat posily ke Korkýře Thúkýdidés zmiňuje až v okamžiku, kdy se toto loďstvo ukáže na obzoru (I 50,5). Srv. k tomu protichůdná hodnocení HORNBLLOWERA (1994b, s. 140-143) a STAHLA (2006, s. 330-333).

⁵⁷ *Sic* PRICE 2001, s. 272, pozn. 137.

⁵⁸ PELLING 2000, s. 261, pozn. 16.

však popřít, že Thúkýdidés nebyl imunní proti vábení nadsázky (srv. popis tří „největších“ záchvatů strachu v Athénách: THUC. II 94,1; VIII 1,2; VIII 96,1).⁵⁹ Sám také přiznává, že v řečech, které do svého díla vložil, si dovolil větší míru kreativity než při záznamu $\xi\rho\gamma\alpha$ (I 22,1).⁶⁰

Závěr: Hledání pravdy versus hledání faktů

Další překážkou na cestě k přesnému popisu dat jsou cíle, které autor svým dílem sledoval. Čelíme riziku ztotožňování Thúkýdida-autora, člověka z masa a kostí, jehož názory jsou nám přísně vzato nedostupné, s Thúkýdidem-vypravěčem, fantomatickou postavou prosvítající jeho dílem, která nemusela mít tytéž charakteristiky jako autor. Přesto se lze odvážit několika následujících závěrů. Thúkýdidés se vědomě snažil události interpretovat, dodat svému dílu vnitřní jednotu (nejen soustředěním na mezinárodní politiku), nalézt důležité abstraktní hybné síly lidského konání a převést chaos dění na projevy rozumově uchopitelných sil, které by bylo možno analyzovat s matematickou přesností,⁶¹ zkrátka hledat něco více než prostá fakta: pravdu, která bude čtenářům užitečná (srv. I 23,4: $\omega\phi\acute{\epsilon}\lambda\iota\mu\alpha$). Zda stála v pozadí vědomá snaha vytvořit příručku pro politiky, na níž by mohli trénovat svou prozíravost ($\pi\rho\acute{o}\nu\omicron\iota\alpha$) a úsudek ($\gamma\nu\acute{\omega}\mu\eta$), až by se z některých z nich stali noví Perikleové, už by bylo ryzí spekulací.⁶² Ale jakkoli byla jeho interpretace pravdy nutně subjektivní, byla založena na faktech, o jejichž přesné zjištění se usilovně snažil (srv. I 22,3: $\acute{\epsilon}\pi\iota\pi\acute{o}\nu\omega\varsigma \delta\grave{\epsilon} \eta\rho\acute{\iota}\sigma\tau\epsilon\tau\omicron$).⁶³

⁵⁹ Pro Thúkýdidovu zálibu v superlativech srv. LATEINER 1977, s. 47 a 50, nebo WOODMAN 1988, s. 31-32.

⁶⁰ Bližší zkoumání této problematiky by vydalo na objemnou monografii. Literaturu k této bohatě komentované větě shrnují HORNBLLOWER (1987, s. 45-66) a PORCIANI (2007).

⁶¹ K Thúkýdidově zálibě v abstrakci srv. zejména COLLINGWOOD 1946, s. 29-30; M. I. FINLEY 1975, s. 31-32; PARRY 1989, s. 177-194; ROMILLY 2005, s. 19-30 a 89-94.

⁶² Pro tyto Perikleovy vlastnosti srv. THUC. II 65,6 a 8. Že by Thúkýdidés své dílo zamýšlel jako praktickou příručku pro politiky, popíral již GOMME (HCT I, s. 149-150), v poslední době zvl. STAHL 2003, s. 15, 112-113, 144 a *passim*, tento názor však rozhodně není překonán, srv. např. STE. CROIX 1972, s. 29, či OBER 2006. Vyváženou pozici zastává např. HORNBLLOWER (1987, s. 133-135).

⁶³ Autor by rád poděkoval PhDr. Janu Součkoví, CSc., a oběma anonymním recenzentům za podnětné návrhy k vylepšení článku.

Použitá literatura:

HCT I-V = GOMME, Arnold Wycombe & ANDREWES, Antony & DOVER, Kenneth James. *A Historical Commentary on Thucydides, Volumes I-V*. Oxford: Clarendon Press 1945-1981.

ABBOTT, George Frederic. *Thucydides – A Study in Historical Reality*. London: Routledge & sons 1925.

BAKKER, Egbert J. Contract and Design: Thucydides' Writing. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 109-130.

COCHRANE, Charles Norris. *Thucydides and the Science of History*. Oxford – London: Oxford University Press – Humphrey Milford 1929.

COLLINGWOOD, Robin George. *The Idea of History*. Oxford: Oxford University Press 1946.

CONNOR, Walter Robert. A Post Modernist Thucydides? *The Classical Journal*, 1977, 72, s. 289-298.

CONNOR, Walter Robert. *Thucydides*. Princeton: Princeton University Press 1984.

CORNFORD, Francis Macdonald. *Thucydides Mythistoricus*. London: Arnold 1907.

CRANE, Gregory. *The Blinded Eye – Thucydides and the New Written World*. Lanham: Rowman & Littlefield 1996.

DOBIÁŠ, Josef. *Dějepisectví starověké*. Praha: Historický klub 1948.

DOVER, Kenneth James. *Thucydides*. Oxford: Clarendon Press 1973.

EDMUNDS, Lowell. *Chance and Intelligence in Thucydides*. Cambridge: Harvard University Press 1975.

ERBSE, Hartmut. Zur Geschichtsbetrachtung des Thukydidés. In *Thukydidés (Wege der Forschung XCVIII)*. Vyd. Hans HERTER, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1968, s. 594-619.

FINLEY (JR.), John H. *Thucydides*. Ann Arbor: Michigan University Press, 1963 [1. vyd. 1942].

FINLEY (JR.), John H. *Three Essays on Thucydides*. Cambridge: Harvard University Press 1967.

FINLEY, Moses I. *The Use and Abuse of History*. London: Chatto & Windus 1975.

FRITZ, Kurt von. *Die Griechische Geschichtsschreibung – Band I, Von den Anfängen bis Thukydidés. Text*. Berlin: Walter de Gruyter 1967.

FRITZ, Kurt von. *Die Griechische Geschichtsschreibung – Band I, Von den Anfängen bis Thukydidés. Anmerkungen*. Berlin: Walter de Gruyter 1967.

- GOMME, Arnold Wycombe. *The Greek Attitude to Poetry and History*. Berkeley – Los Angeles: University of California Press 1954.
- GRIBBLE, David. Narrator Interventions in Thucydides. *The Journal of Hellenic Studies*, 1998, 118, s. 41-67.
- GRIBBLE, David. Individuals in Thucydides. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 439-468.
- HORNBLOWER, Simon. *Thucydides*. London: Duckworth 1987.
- HORNBLOWER, Simon. *A Commentary on Thucydides – Volume I: Books I-III*. Oxford: Clarendon Press 1991.
- HORNBLOWER, Simon. The Religious Dimension to the Peloponnesian War, or, What Thucydides Does Not Tell Us. *Harvard Studies in Classical Philology*, 1992, 94, s. 169-197.
- HORNBLOWER, Simon. Introduction. In *Greek Historiography*. Vyd. Simon HORNBLOWER. Oxford: Clarendon Press 1994, s. 1-72.
- HORNBLOWER, Simon. Narratology and Narrative Techniques in Thucydides. In *Greek Historiography*. Vyd. Simon HORNBLOWER. Oxford: Clarendon Press 1994, s. 131-166.
- HORNBLOWER, Simon. *A Commentary on Thucydides – Volume II: Books IV-V.24*. Oxford: Clarendon Press 1996.
- HORNBLOWER, Simon. *A Commentary on Thucydides – Volume III: Books V.25-VIII.109*. Oxford: Clarendon Press 2008.
- HUNT, Peter. Warfare. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 385-414.
- HUNTER, Virginia J. *Thucydides the Artful Reporter*. Toronto: Hakkert 1973.
- KAGAN, Donald. *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca – London: Cornell University Press 1987.
- LANG, Mabel. Thucydides and the Epidamnian Affair. *Classical World*, 1968, 61, s. 173-176.
- LANGHOLF, Volker. *Medical Theories in Hippocrates – Early Texts and the 'Epidemics'*. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1990.
- LATEINER, Donald. Pathos in Thucydides. *Antichthon*, 1977, 11, s. 42-51.
- LORAUX, Nicole. Thucydide a écrit la Guerre du Péloponnèse. *Mètis*, 1986, 1, s. 139-161.
- MEISTER, Klaus. *Einführung in die Interpretation historischer Quellen. Schwerpunkt: Antike. Bd. 1. Griechenland*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Schöningh 1997.
- MEYER, Eduard. *Forschungen zur alten Geschichte II – Zur Geschichte des fünftes Jahrhunderts v. Chr.* Halle: Niermeyer 1899.

- MORRISON, James V. A Key Topos in Thucydides: The Comparison of Cities and Individuals. *The American Journal of Philology*, 1994, 115, s. 525-541.
- MÜRI, Walter. Beitrag zum Verständnis des Thukydidés. In *Thukydidés (Wege der Forschung XCVIII)*. Vyd. Hans HERTER, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1968, s. 135-170.
- OBER, Josiah. Thucydides and the Invention of Political Science. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 131-159.
- PARRY, Adam M. *Logos and Ergon in Thucydides*. New York: Arno Press 1981.
- PARRY, Adam M. *The Language of Achilles and Other Essays*. Oxford: Clarendon Press 1989.
- PELLING, Christopher. *Literary Texts and the Greek Historian*. Abingdon: Routledge 2000.
- PIRES, Francisco Murari. Thucydidean Modernities: History Between Science and Art. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 811-837.
- PORCIANI, Leone. The Enigma of Discourse: A View of Thucydides. In *A Companion to Greek and Roman Historiography*. Vyd. John MARINCOLA. Oxford: Blackwell 2007, s. 328-335.
- PRICE, Jonathan J. *Thucydides and the Internal War*. Cambridge – New York – Melbourne – Madrid – Cape Town: Cambridge University Press 2001.
- RENGAKOS, Antonios. Thucydides' Narrative: The Epic and Herodotean Heritage. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 279-300.
- RHODES, Peter John. In Defence of the Greek Historians. *Greece & Rome*, 1994, 41, s. 156-171.
- RHODES, Peter John. Thucydides and his audience: What Thucydides explains and what he does not. *Acta Antiqua*, 2008, 48, s. 83-88.
- ROMILLY, Jacqueline de. *Thucydide et l'impérialisme athénien*. Paris: Société d'édition Les Belles Lettres 1947.
- ROMILLY, Jacqueline de. *Histoire et raison chez Thucydide*. Paris: Société d'édition Les Belles Lettres 1956.
- ROMILLY, Jacqueline de. *L'invention de l'histoire politique chez Thucydide*. Paris: Rue d'Ulm 2005.
- ROOD, Timothy. Objectivity and Authority: Thucydides' Historical Method. In *Brill's Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 225-250.

- STAHL, Hans-Peter. *Thucydides – Man’s Place in History*. Swansea: The Classical Press of Wales 2003.
- STAHL, Hans-Peter. Narrative Unity and Consistency of Thought: Composition of Event Sequences in Thucydides. In *Brill’s Companion to Thucydides*. Vyd. Antonios RENGAKOS – Antonis TSAKMAKIS. Leiden – Boston: Brill 2006, s. 301-334.
- STE. CROIX, Geoffrey Ernest Maurice de. *The Origins of the Peloponnesian War*. London: Duckworth 1972.
- STRASBURGER, Hermann. *Studien zur Alten Geschichte*. Vyd. Walter SCHMITT-HENNER – Renate ZOEPFFEL. Hildesheim – New York: Georg Olms 1982.
- WESTLAKE, Henry Dickinson. Λέγεται in Thucydides. *Mnemosyne*, 1977, 30, s. 345-362.
- WHITE, Hayden. *Tropika diskursu – Kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum 2010 [přel. Ladislav NAGY].
- WOODMAN, Anthony John. *Rhetoric in Classical Historiography – Four Studies*. London – Sydney: Croom Helm 1988.

■ SUMMARY

Thucydides between Facts and Reality

The article briefly outlines main trends in Thucydidean scholarship in the past century and then asks the question whether the Greek historian aimed rather at finding truths (necessarily interpretative and subjective) or bare facts; the artfulness and subtlety of Thucydides, as well as his omissions, show that he preferred truth to bare facts.